

פרק 10 הא העולמי

<https://greatgame.blog/wp-content/uploads/2017/02/d794d790d799-d794d7a2d795d79cd79ed799.mp3>

להורדת הפרק [קישור](#).

מפה טופוגרפית של העולם [קישור](#).

במרץ נחגוג שנה ל"משחק הגדול" והגיע הזמן סוף סוף לענות על השאלה: מהו "המשחק הגדול"? בפרק היום נדבר על גיאוגרפיה, גיאופוליטיקה והאי העולמי. אכיר לכם את המסגרת האסטרטגית עמה עבדו האמריקאים במלחמה הקרה ועמה אנו יכולים לעבוד בשביל לנתח טוב יותר את המהלכים השונים בזירה הבינלאומית. לפני שנתחיל אני ממליץ לכם לפתוח מפה של העולם, כדי שיהיה לכם יותר קל לעקוב אחרי. בואו נתחיל.

המטרה שלי היום היא אחת: אני רוצה שתדעו לקרוא מפה. לא, לא בקטע שתדעו להתמצא במפה. אני רוצה שתדעו להשתמש במפה גיאוגרפית, בשביל להבין את המציאות הפוליטית. אני רוצה שבעזרת הסתכלות בטופוגרפיה של מקום תדעו שגבול הלבנון תמיד יהיה נפיץ והודו ופקיסטן לעולם לא יהיו בשלום. אני רוצה שתדברו ביחד איתי את השפה של גיאופוליטיקה.

המרחב שסביבנו

ואני יודע, גיאופוליטיקה נשמעת כמו משהו מאוד מסובך. האמת שהיא מאוד קלה להבנה. בפשטות, היא עוסקת בדרך שהמרחב הגיאוגרפי מעצב מדינות ואת היחסים ביניהן. ואיך הוא, המרחב הגיאוגרפי, עושה זאת? ע"י שינוי מידת הקושי של תנועה במרחב. לצערנו, כולנו צריכים לנוע במרחב אם אנחנו רוצים להגיע ממקום למקום. כך גם סחורות שנרצה להעביר יצטרכו לנוע במרחב הגיאוגרפי בשביל להגיע ליעדן. גם היום, בעידן של רשתות ווירטואליות ותנועה אווירית, למרחב הגיאוגרפי יש חשיבות רבה.

אבל במקום לדבר סחור סחור, בואו ונסתכל על הצורות הגיאוגרפיות הנפוצות בעולם ומה ההשפעה של כל אחת על הפוליטיקה באותו אזור.

נתחיל במישור. מישור שאינו מדברי או בוצי, או מכוסה בג'ונגל עבות, הוא אידיאלי לתנועה של אנשים וסחורות. ערים בדרך כלל מוקמות במישור ואם יש כמה מהן הן במהרה יהפכו לדומות תרבותית, הודות לתנועה לא רק של אנשים אלא גם של דעות ומנהגים. עם הזמן, ערים בדרך כלל יתאחדו פוליטית לכדי מדינה אחת.

מצב כזה היה בארם-נהריים הקדומה, עיראק של ימינו. מרכז ודרום עיראק הם אזורים שטוחים

יחסית, עליהם יכולים לנוע אנשים, סחורות וכוחות צבא בקלות. ערי המדינה של ארס-נהריים חלקו דמיון תרבותי ואוחדו פוליטית בסדרה של כיבושים שיצרו את האימפריה הארמית, האשורית והבבלית.

3,000 שנה אחרי, אותו דפוס תקף גם היום. המישור של דרום ומרכז עיראק מנוהל ע"י השלטון המרכזי של בגדאד. במקום בו קל לנוע, קל לשלטון לאכוף את החוק. השלטון של בגדאד מסתיים בצפון למרגלות הרי זרגוס, שלא במקרה מהווים את הגבול הגיאוגרפי בין עיראק ובין האוטונומיה הכורדית בה.

הסיבה שהרים הם הגבול אינה מקרית בין הכורדים ושאר עיראק היא שקשה לנוע בהרים. לכן הם גבולות טבעיים. רבות המדינות שהרים משמשים להן גבול [2] הרי הפירנאים בין צרפת וספרד, האלפים בין איטליה וצרפת, ההימאליה בין סין והודו, ורכס מול לבנון שבין סוריה ולבנון. מיעוטים רבים חיים בהרים בכדי להתגונן מהאיום של השלטון המרכזי במישור, דוגמת הדרוזים החיים בהרי הגליל ובהר הדרוזים בסוריה.

משום שקשה לנוע בהרים, שליטה בהם מעניקה יתרון אסטרטגי על המישור. מדינות רבות מחפשות להרחיב את גבולן עד רכסי הרים, דוגמת צרפת במאה ה-17 או הרפובליקה הרומית במאה ה-3 לפנה"ס. הודו סובלת עד היום מחוסר יציבות מפני שהגבול ההררי שלה בימי הבריטים הוחלף בגבול מישורי עם פקיסטן.

הצורה הגיאוגרפית השלישית היא הים. והים הוא מאוד מעניין [2] אי אפשר לחיות בים. הוא אינו מגדיל את שטחה של מדינה ואי-אפשר לגדל ממנו כלום. אם ננסה לשתות ממנו [2] נמות בצמא. מה שמעניין הוא שעל-אף כל החסרונות הללו, הים מביא גשוג. כל כלכלה גדולה היום, כל תרבות גדולה שהייתה, הייתה עם גישה לים. למה? מפני שים מאפשר מסחר ימי. גם היום, עם מטוסים ורכבות קליע, 90% מהסחורות בעולם מועברות דרך הים. נפט, גז, חומרי גלם, מוצרי צריכה ותעשייה, כולם עוברים דרך האוקיינוסים והימים. מי ששוכן לחוף ים יכול להצטרף לתנועה הזו. הוא יכול לשלוח ולקבל סחורות, להתעשר ממסחר ימי. אבל, זה גם אומר שהוא חשוף יותר לפלישה.

במקום בו קל לסחורות לנוע גם לצבא. מצור ופלישה ימית אפשרו לוויקינגים להגיע מנורבגיה עד מרוקו. הם אפשרו לרומא לשלוט בכל הים התיכון. הם העניקו לבריטניה שליטה בחמישית מהעולם ולארה"ב את המעמד של מעצמת-על. כוח ימי מאפשר למדינה לשלוט בנתיבי המסחר ואילו מדינות יכולות להצטרף לנתיבים. הוא יכול להגיע במהירות לכל מקום שגובל בים. עוד נחזור לנקודה הזו כשנדבר על בריטניה/ארה"ב ורוסיה.

הצורה הגיאוגרפית הבאה דומה במידה מסוימת לים: מדבר. עד למהפכה הטכנולוגית של העשורים האחרונים מדבר היה מחסום גיאוגרפי, בו ניתן לחיות רק בקושי. תרבויות שצמחו במדבר מתאפיינות בדרך-כלל בשמרנות ולוחמנות. במקום בו מדבר גובל בים, כמו בעמאן או צפון אפריקה, קמים שודדים פושטים על ערי החוף. כך היה בתקופת מצרים העתיקה, רומא,

ביזנטיון, העות'מאנים ובריטניה ☞ כולן נאלצו להיאבק בבדואים שהגיעו מאזורי המדבר לפשוט על שיירות מסחר.

כיום, מדבריות אינן עוד גבול בלתי עביר. רכבות ומכוניות יכולות לחצות את המרחבים השוממים בקלות יחסית. הפיתוחים החקלאים שלנו בישראל מאפשרים לגדל יבולים באזורי מדבר ולהשתמש בקרקע לצורכי המדינה. המדבר איננו עוד ים.

הצורה הגיאוגרפית האחרונה היא נהרות. נהרות יכולים להיות מחסום או להיות דרך גישה, תלוי לאיזה כיוון אתם מנסים להגיע. חצייה של נהר היא קשה ולכן נהרות ישמשו הרבה פעמים כגבול בין מדינות, אם זה הירדן שלנו, הריין בין גרמניה לצרפת או הריו-גראנדה בין מקסיקו וארה"ב. תנועה במורד הזרם של הנהר היא נוחה ומאפשרת מסחר ממרכז היבשת אל עבר ערי החוף. הנהרות בגרמניה וצרפת זורמים מדרום לצפון ואפשרו פיתוח של ערי מסחר וליכוד שלהן למדינות לאומיות. תנועה בניגוד לזרם היא קשה והופכת את הנהר שוב למחסום. לרוסיה יש בעית נהרות ☞ כל הנהרות זורמים מדרום לצפון לאוקיינוס הארקטי, בעוד המדינה מתוחה בין מזרח למערב.

נסכם את מה שלמדנו עד עכשיו: גיאוגרפיה משפיעה על תנועה של אנשים וסחורות. קל לנוע במישור ובים, קשה לנוע בהרים ומדבריות. נהרות יכולים להיות קלים או קשים, תלוי לאיפה אנו רוצים לנוע. עם ההבנה של המרכיבים הבסיסיים, אנו כעת יכולים לבנות את הלוח הגיאופוליטי שבו מתנהלת המערכת הבינלאומית.

האי העולמי

קחו מפה של העולם. רוב היבשה מתחלקת בין שני גושים גדולים ☞ יבשת אמריקה והגוש היבשתי של אסיה-אירופה-אפריקה. מבין שני הגושים, לגוש השני יש את החשיבות הגדולה יותר. רוב בני האדם חיים בו. רוב המשאבים הטבעיים נמצאים בו. מרכז הכובד של העולם, לא משנה כמה חזקה תהיה ארה"ב, יהיה תמיד שם. הלפורד מקינדר, אבי הגיאופוליטיקה, נתן לגוש הזה את השם "האי-העולמי" (World Island). מקינדר טען שמי ששולט באי העולמי, שולט בעולם. הוא שולט במירב השטח, המשאבים והאנשים. השאלה היא: איך שולטים באי-העולמי?

מקינדר קבע שהשליטה באי-העולמי מושגת על-ידי שליטה בלב. הלב כולל את סיביר ומרכז אסיה. הלב מוגן מפלישה ימית ע"י האוקיינוס הארקטי בצפון והרי ההימליה בדרום. מקינדר ייחס לכך חשיבות מפני שהוא האמין שהמאבק הראשי על שלטון בעולם הוא בין כוח ימי וכוח יבשתי. אם כוח יבשתי יחזיק בלב, הוא יוכל להתפשט עד הים. הוא יוכל לחסום את הגישה של כוח ימי לאי-העולמי. הוא יוכל להשיג הגמוניה עולמית.

הבעיה הייתה שהתיאוריה של מקינדר התבססה יותר מדי על הדיכוטומיה של כוח-יבשתי/כוח-ימי. מעולם לא הייתה מעצמה שהייתה רק כוח ימי או רק כוח יבשתי. חשוב מכך, הלב חסום למסחר בינלאומי. מי ששולט בו אינו יכול בקלות לנוע, עקב ההרים והמדבריות של מרכז אסיה.

הוא אינו יכול לסחור במשאבים שבידיו. הוא עדיין צריך גישה לים.

כאן הגיע ניקולס ספייקמן והפך את התיאוריה של מקינדר על הראש. ספייקמן טען שמי ששולט באזור המקיף את הלב, אזור שהוא קרא לו "חוג הנזר", הוא השולט באי-העולמי. חוג הנזר כולל את מזרח אסיה, הודו, המזרח הקרוב ואירופה. הוא נמתח כחצי מעגל ממזרח סיביר, דרך הודו ועד בריטניה. רוב הכלכלה והמסחר הימי נתחמים בחצי המעגל הזה. הלב צריך את החופים של הנזר בשביל לסחור במשאבים שלו ☐ נפט, גז, פחם ומתכות. התנועה דרך חוג הנזר קלה יותר, הודות לנתיבים הימיים. מכאן שגם אם מעצמה יבשתית תשלוט בלב, מעצמה ימית תוכל לאגף ולשים אותה במצור. וזה חברים, המאבק בין מעצמה יבשתית למעצמה ימית על הנזר, הוא "המשחק הגדול".

איזה משחק?

"המשחק הגדול" הוא המאבק בין הכוח הימי והכוח היבשתי לשליטה באי העולמי. במאה ה-19 היה זה המאבק בין האימפריה הבריטית והאימפריה הרוסית. בריטניה מנעה מרוסיה להתקדם לאפגניסטן ואיראן, בכדי לחסום את הגישה שלה למים חמים. בריטניה שלטה בחוג הנזר והאימפריה הרוסית לא הצליחה לחבר את לב האי-העולמי שהיה בשליטתה אל האוקיינוסים של העולם.

במאה ה-20 המאבק היה בין ארה"ב, היורשת של בריטניה ככוח ימי ובריה"מ, היורשת של האימפריה הצארית. לאורך המלחמה הקרה האמריקאים דאגו למנוע מהסובייטים דריסת רגל בחוג הנזר. זו הסיבה שהאמריקאים נלחמו בווייטנאם ותמכו במוג'אהדין באפגניסטן. זו גם הסיבה שהם החזיקו כוחות רבים במערב אירופה ☐ שוב, בשביל למנוע גישה רוסית לאוקיינוס האטלנטי. כל המלחמה הקרה הייתה משחק אסטרטגי בין ארה"ב ובריה"מ על שליטה בנזר של האי-העולמי.

"המשחק הגדול" היום

והיום? המאה ה-21 מציגה בפנינו תרחיש חדש. אין לנו כוח יבשתי בעל שליטה מוחלטת על הלב. רוסיה איבדה את רוב שטחה במרכז אסיה לאחר פירוק בריה"מ. ארה"ב שומרת את העליונות הימית שלה, אך אליה ואל רוסיה הצטרפו שלוש מדינות חדשות: סין, הודו ואיראן.

סין באופן מפתיע היא שחקנית חדשה. בשני הסבבים הראשונים של המשחק הגדול (המאה ה-19 והמאה ה-20), סין שמרה על מדיניות בדלנית ולא התערבה במלחמה בין המעצמות. לסין יש עמדה גיאוגרפית ייחודית: מצד אחד יש לה גישה למרכז אסיה, ללב של האי העולמי, כפי שיש לרוסיה. מצד שני, יש לה חוף ארוך וגישה לאוקיינוסים, כמו לארה"ב. האתגר שסין מהווה לשתיהן המעצמות הוא במיקום הגיאוגרפי שלה. צי סיני חזק ביחד עם גישה נוחה למרכז אסיה העשיר בגז ונפט יהפוך את הרפובליקה העממית למעצמת-על חדשה.

המדינה השנייה היא הודו. הודו היא ציר גיאוגרפי מרכזי של חוג הנזר, מחברת בין מזרח אסיה למזרח התיכון ואירופה. היא ממוקמת במרכז האוקיינוס ההודי, דרכו עובר רוב הסחר בין מזרח למערב. על-אף שהיא מנותקת מלב האי-העולמי בגלל הרי ההימליה, להודו יש מיקום גיאוגרפי אידיאלי להפוך לכוח ימי שיוכל לשלוט בנתיבי הסחר המשגשגים של העולם.

המדינה השלישית היא איראן. איראן נהנת מאותו יתרון גיאוגרפי של סין: גישה נוחה למרכז אסיה וגישה לאוקיינוס ההודי. היסטורית האימפריה הפרסית שלטה מהודו ועד אסיה הקטנה. כמדינה הררית, לאיראן יש נקודת פתיחה מצוינת מול המרחב הערבי המישורי ברובו. אם תצליח להשיג הגמוניה במזרח התיכון, היא תשלוט בחוליה המחברת בין אירופה להודו ואירופה והמזרח הרחוק.

ישראל והמשחק הגדול

כמובן, אם היא תצליח להשיג הגמוניה. וכאן אני מכין את הקרקע לפרק הבא. המזרח התיכון הוא אזור ציר, אזור סביבו נעים הכוחות של אירופה, אסיה ואפריקה. כל חזון של גוש כלכלי אירו-אסיאתי, או אפילו אירו-אסיאתי-אפריקאי, חייב לכלול את המזרח התיכון. המזרח התיכון יכול לאפשר תנועה של סחורות ואנשים בין אירופה לאסיה ולחבר את אפריקה לעורקי המסחר העולמי.

"המשחק הגדול" שמתנהל היום חובק את כל העולם. הוא כולל את הגרעין הצפון קוריאני, מאבקי הכוח בים סין הדרומי, המאבק לעצמאות בבלוצ'יסטן והבחירות בגרמניה. הוא תחרות בין רוסיה, ארה"ב וסין, בין סין והודו ויכול להיות שגם בין איראן ואנחנו. בפרק הבא אני מבקש למקד את המבט לשכונה הקטנה שלנו. נתבונן במזרח התיכון דרך עדשת הגיאופוליטיקה ונתהה, מה, אם בכלל, יכול להיות מקומה של ישראל באי העולמי.

תודה לכם על ההקשבה.